

**BLANKA MATKOVIĆ, *OD VRANA DO BIOKOVA: HRVATSKI
PROTUKOMUNISTIČKI OTPOR DJELOVANJEM IMOTSKIH I
ZAPADNOHERCEGOVAČKIH KRIŽARSKIH SKUPINA (1944.-1951.)*,
HRVATSKA DRUŽBA POVJESNIČARA „DR. RUDOLF HORVAT”,
ZAGREB, 2025.**

Početkom 2025. iz tiska je izašla knjiga *Hrvatski protukomunistički otpor djelovanjem imotskih i zapadnohercegovačkih križarskih skupina (1944.-1951.)*. Njena autorica je Blanka Matković, znanstvenica srednje generacije (r. 1976.). I kroz svoj dosadašnji znanstveni rad Blanka Matković bavila se temama vezanim uz zadnje godine Drugog svjetskog rata na prostorima južne hrvatske i zapadne Hercegovine. To je prva od dviju knjiga objavljenih istovremeno, a nastalih na temelju njene disertacije *Protukomunistički pokret otpora: djelovanje križara u pograničnom dalmatinsko-hercegovačkom prostoru i komunistička represija nad lokalnim stanovništvom (1944. – 1951.)* obranjene 2024. godine. Knjiga „Od Vrana do Biokova: Hrvatski protukomunistički otpor djelovanjem imotskih i zapadnohercegovačkih križarskih skupina (1944.-1951.)” ujedno je i prva od dviju koje se bave istom tematikom, ali na različitom prostoru. Knjiga ima 1055 stranica i sadrži pokrate, šest poglavlja, imensko kazalo, izvore, bilješku autorice i sadržaj. Zbog lakšeg razumijevanja i čitanja teksta autorica je na samom početku dala pokrate (str. 7-9.).

U *Predgovoru* (str. 9-22.) navodi se da je mogućnost istraživanja ove tematike omogućeno s uspostavom samostalne hrvatske države i višestranačja. Broj sačuvanih arhivskih dokumenata je zanemariv što predstavlja osobit izazov u istraživanju problematike protukomunističkog otpora, posebno onog oružanog. Većina sačuvanih dokumenata je jugoslavenske provijencije, dok križarskih gotovo i nema u arhivima, pa autorica s pravom postavlja pitanje gdje se oni danas nalaze. Navodi autore koji su do tada pisali na temu vezanu uz križare u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, kao i izdane zbornike dokumenata.

Autorica u *Uvodu* (str. 23-54.) navodi razloge zašto su ljudi odlazili u križare. Razlozi su bili: strah od represije nove komunističke vlasti prema stanovništvu u područjima koje su zauzele postrojbe NOV, izbjegavanju zarobljavanja dijela pripadnika HOS-a i strah istih pred mogućom odmazdom, izbjegavanju mobilizacije u partizanske postrojbe, ponekad i zbog poljoprivrednih radova, skrivanje pojedinaca dok ne dođe saveznička vojska (Engleska) te strah pred uhićenjima ili ubojstvima od strane partizana. Bojazan odmetnutih nije bila neopravdana jer su se NOO, ogranci KP i OZN-e još od ljeta 1944. prpremali za upostavu vlasti, obračun sa političkim neistomišljenicima, pristupivši izradi tzv. crnih knjiga. Objašnjava djelovanje križarskih skupina kao sukob niskog intenziteta u kontekstu politoloških istraživanja rata i mira. Analizira križarske skupine kao dio baštine u kontekstu arheologije savremenih sukoba 20. i

21. stoljeća kroz nasljeđe sukoba, odnosno posljedice koje sukobi ostavljaju na krajolik i ljude. Navodi imena, područja i vreme nastajanja upotrebe imena križari, kamišari, jamari, špiljari i šumnjaci.

Drugo poglavlje *Pokušaji organiziranja sveobuhvatnog hrvatskoga protukomunističkog otpora i komunistička represija na lokalnim stanovništvom (1944.-1947)*(str. 55-103.) s potpoglavljima posvećeno je sveobuhvatnom pokušaju organiziranju protukomunističkog otpora i komunističke represije nad lokalnim stanovništvom 1944. do 1947. godine. U pokušaju organiziranja otpora sudjelovala je HSS-a i ustaše. Glavnu ulogu imala je HSS-a jer je Maček zbog svog ugleda na zapadu imao puno veći ugled od Pavelića. Jasno im je bilo da zbog provođenja jake represije komunističkih vlasti protiv stanovništva, ali i uspjeha komunističkih vlasti u borbi protiv prvih križara nije postojala nikakva stvarna mogućnosti dizanja sveobuhvatnog ustanka, a međunarodne okolnosti nisu išle tome u prilog. Autorica daje podatke o djelovanju križara koje su napravili engleski i američki obavještaci u izvješćima tijekom 1946. – 1947. godine. Zanimljivo je izvješće američke vojske iz rujna 1946. koje navodi tri razdoblja u djelovanju križara. Prvo razdoblje po njima bilo je nakon kapitulacije Njemačke kada su manje grupice pripadnika HOS-a potražile zaklon u šumama gdje su se izolirale i oslanjale na lokalno stanovništvo te su bile neaktivne do proljeća 1946. godine. Tada su se aktivirale, a istovremeno u zemlji dolazi do masovnog dezertiranja iz JA i rastućeg nezadovoljstva radnika. Treće razdoblje nastupilo je u lipnju 1946. kada je postalo jasno da do međunarodnog sukoba neće doći zbog čega je eventualni ustanak u Hrvatskoj odgođen, a broj križarskih aktivnosti se smanjio. Autorica navodi da su sva ta obavještajna izvješća upitne historigrafske vrijednosti s obzirom na oslanjanja na različite izvore koji ponekad nisu bili pouzdani. Opisuje dolazak iz emigracije Ante Vrbana i Josipa Duića i njihovu djelatnost u nastojanju povezivanja rascjepkanih križarskih skupina u zemlji 1946. godine. Obrazlaže razloge zašto je pogranično dalmatinsko-hercegovačko područje bilo kolijevka i podobno za organiziranje vojnog protukomunističkog otpora 1944.-1945. godine.

U trećem poglavlju (str.104-250.) kroz potpoglavlja obrađeno je *Organiziranje oružanog protukomunističkog otpora na dalmatinsko-hercegovačkom prostoru kroz djelovanje značajnih križarskih skupina između Vrana, Kamešnice i Biokova 1944. – 1951. godine*. Začetci protukomunističkog organiziranog djelovanja u imotskom kotaru vezani su uz komunističku represiju koja je bila izražena prema „ustaškom raspoloženom” stanovništvu, ali i dolasku skupina pripadnika HOS-a iz Širokog Brijega preko Posušja prema Imotskom u studenom 1944. te njegovom povezivanju s lokalnim „zelenokadrovcima” što će dovesti do zametka prvih križarskih skupina na tom prostoru. Bile su to skupine: Ante Šabića nedaleko Zmijavaca, Ante Marijanovića u Sebištini, Adama Bakarića na brdu Osoju pokraj Runovića, Marka Šapita u Slivnu, skupina na prostoru Prološca, Storelijeva skupina koja je došla iz Heregovine i djelovala na širem imotskom području te se ponovno vratila u Hercegovinu te najznačajnija Ivana

Nenadića koja je djelovala od kraja 1944. do kraja 1945., kojom i završava prva faza protukomunističkog otpora na smjeru Imotski-Posušje. Zbog česte suradnje i prelaska granice križara dat je i kratki pregled djelovanja hercegovačkih križara na prostoru između Vran planine i Čapljine do likvidacije skupine Marifola Mandića na brdu Mosor u rujnu 1946. godine. U obradi djelovanja križarske skupine Šurlin-Meter od ljeta 1946. do proljeća 1947. posebno se navodi uloga Nediljka Piplice-Popa kao križara koji se bavio političkim radom među stanovništvom imotske krajine uvjeravajući ga da su šume pune križara koji će s ustaškom vojskom iz inozemstva i vojskom Zapadnih sila srušiti vlast i stvoriti „pravu hrvatsku državu”. Početkom svibnja 1947. skupina je otišla u zapadnu Hercegovinu čime završava druga faza protukomunističkog otpora na smjeru Imotski-Posušje gdje se je spojila s križarima iz Bosne i Hercegovine predvođenih Mirkom Kapulicom. Sve buduće akcije Piplice bit će izvršena hercegovačkom terenu podno Kamešnice, iako se ostatak Meterove skupine vratio na imotski prostor nakon svađe s s Kapuličinim ljudstvom. Meter je uhićen u kolovozu 1947. i time je prestalo djelovanje Meterove skupine. Autorica govori i o osnivanju drugog križarskog zdruga u ljeto 1947. na Čvršnici pod zapovijedanjem Benka Penavića i njegovom slomu u jesen 1947. godine od jugoslavenskih represivnih organa. U zadnjem dijelu cjeline daje djelovanje Nedeljka Mate Piplice u križarskoj skupini Mirka Kapulice u Hercegovini i na Kamešnici u trajanju od ljeta 1947. do kolovoza 1949. i njegovom ponovnom djelovanju u Dalmaciji, odnosno na Biokovu do uhićenja u rujnu 1951. godine.

Autorica u četvrtom poglavlju (str. 251-330.) rekonstruira *Razvoj i djelovanje značajnih križarskih organizacija (1945.-1950.)*. Analizira križarsku organizaciju na području stanice Narodne milicije u Cisti Provo koja je djelovala u drugoj polovici 1945. u mjestu Cisti Velikoj pod vodstvom Ante Maglića u kojoj su se isticali mještani Vinka, Mara i Ljuba Šetka te Ivan Maglić i Stipe Lozanić. Članovi organizacije nisu uspostavili vezu s križarima osim Magličeva kontakta s Ivanom Kegljem „Beserom” kojega se neože povezati s djelovanjem protukomunističkog otpora. I u 1947. protukomunistički orijentirani mještani Imotske krajine održavali su bliske kontakte s Posušjem. Hercegovačka križarska skupina znana pod imenom „Divizija kralj Tomislava” djelovala je i u kotaru Imotski, odnosno u mjestima Runovići, Zmijavci i Gornji Vinjani. Bila je to treća faza organiziranog protukomunističkog otpora na smjeru Imotski-Posušje. Organizacijom zdravom na dalmatinskom području zapovijedao je ustaški bojnik Mijo Božinović, a vezu s Posušjem održavala je Mara Lešina iz Runovića koja je ponudila posuškoj organizaciji naoružanje. Autorica govori i o razvoju križarske organizacije u selima sinjskog kotar podno Kamešnice 1946.-1950. godine, kada je tijekom navedenog razdoblja tu boravio Mirko Kapulica u pratnji brata Tadije i imotskog križara Nediljka Piplice. Kapulica je organizirao mrežu jataka među kojima su bili pojedinci kojima je suđeno 1951. godine. U posljednjem djelu cjeline dat je osvrt na organizaciju i djelovanje križarske organizacije kroz uzroke, motive i posljedice.

Tekst dovršava sa *Zaključnim razmatranjem* u petom poglavlju (str. 331-334.), gdje preporuča budućim istraživačima da ulože napor u terenskom istraživanju lokacija na kojima su se zadržavali križari, osobito njihova skrovišta, odnosno bunkere i pećine, te spremišta oružja koje križari nisu nikada predali, odnosno otkrili jugoslavenskim vlasima zbog čega bi ih možda bilo moguće locirati i iskopati, dok bi potencijalni arheološki nalazi svakako nadopunili rekonstrukciju njihova kretanja i svakodnevnog života u „odmetnštvu”.

Šesta cjelina Dokumenti (str. 335-1022.) po obimu teksta je najveća. Oni se odnose na Imotsku krajinu i prostor Posušja. To su izvješća i elaborati OZN-e, Narodne milicije i Službe državne sigurnosti o „banditizmu” na prostoru Imotske krajine te Kamešnica/Duvno (Tomislavgrad). Ukupno ih je 135. Važno je napomenuti da su svi dokumenti prepisani i dani u izvornom obliku sa svim gramatičkim i pravopisnim pogreškama, a uz svaki dokument je naznačeno gdje se nalazi izvornik, što bi trebalo olakšati rad budućim istraživačima. Sljedi *Imensko kazalo* (str. 1023-1034.), *Izvori* (str.1035-1041.), *Bilješka o autorici* (1043-1045.), *Sadržaj* (str.1047-1054.) i popis izdanja knjiga *Hrvatske družbe povjesničara „Dr. Rudolf Horvat”*.

Knjiga je važna jer je po prvi puta napravljena cjelovita rekonstrukcija djelovanja križarskih skupina na jednom prostoru u dužem razdoblju, ali i sustav odmazde nad stanovništvom zbog križarskog djelovanja. Važna je i za proučavanje ratne povijesti te hrvatske povijesti granica, kao i povijesti protukomunističkog otpora na hrvatskom povijesnom prostoru. Zbog navedenog knjiga će dobro doći budućim istraživačima ove teme, ali i svim zainteresiranima, posebno stanovnicima imotskog zapadnohercegovačkog kraja.

Đuro Škvorc